

ЄВГЕН ЧЕРВІНКО

(Харків)

ЗМІСТ ПОНЯТЬ «ПЕРЕКЛАД» ТА «УСНИЙ ПОСЛІДОВНИЙ ПЕРЕКЛАД» ЯК ОБ'ЄКТІВ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

Обґрунтовано статус міжмовного перекладу як ланки міжкультурної комунікації; визначено мотив, мету, дії, операції, предмет, об'єкт, продукт та результат перекладу як діяльності; показано співвідношення між перекладом та видами мовленнєвої діяльності; узагальнено завдання перекладача; сформульовано ознаки усного послідовного перекладу як об'єкта навчання.

***Ключові слова:** навчання, міжкультурна комунікація, переклад, види мовленнєвої діяльності, завдання перекладача, усний послідовний переклад.*

Як відомо [13], родове поняття «переклад» включає в себе три його види: внутрішньомовний (переклад в межах однієї й тієї самої мови, наприклад, творів, написаних дуже давно, сучасною мовою), міжмовний (з однієї мови іншою) та міжсеміотичний (переклад іншою системою знаків, наприклад, азбукою Морзе). В нашому дослідженні ми обмежимося лише міжмовним перекладом. Навчання останнього повинно ґрунтуватися на чіткому визначенні змісту ключового поняття «переклад», оскільки керування процесом формування фахової компетентності майбутнього перекладача без усвідомлення згаданого змісту може виявитися ускладненим, що й визначає актуальність нашого дослідження. Визначення змісту поняття «переклад», з огляду на зазначене вище, і становить *мету* нашого дослідження. Його *об'єктом* є переклад, а *предметом* – типові ознаки останнього як засобу міжкультурної комунікації. Виходячи з результатів, одержаних у нашому дослідженні, ми також окреслимо зміст усного послідовного перекладу (УПП) як одного з найважливіших видів перекладу, що входять до змісту навчання майбутніх перекладачів.

Для визначення змісту перекладу як засобу міжкультурної комунікації передусім визначимо зміст останньої. Комунікація тлумачиться як процес передачі інформації від адресанта до адресата; як повідомлення, або передача, засобами мови змісту висловлення [9, с. 256]. Універсальна схема комунікації містить автора повідомлення (адресанта), приймача повідомлення (адресата), власне повідомлення (текст), контекст, особливості контакту та код повідомлення.

Комунікація ґрунтується переважно на мовленні, що не є метою само по собі, а лише засобом забезпечення певного результату, ступінь досягнення якого визначає ефективність процесу комунікації. Відповідно, ефективність двомовної комунікації значною мірою залежить від якості мовлення перекладача, тобто перекладу.

Мовленнєва комунікація включає два види: одномовну та двомовну, перша з яких є найприроднішим видом комунікації, що забезпечує найефективні-

ше спілкування. В одномовній комунікації адресант формулює власні думки та висловлює їх, передаючи адресатові.

Під час двомовної – адресант також висловлює власні думки, проте вони передаються не безпосередньо адресату, а перекладачеві, який, у свою чергу, передає їх адресату мовою останнього. Таким чином, процес двомовної комунікації здійснюється із застосуванням двох мов за участю мовного посередника. Поняття мовного посередництва введено в ужиток Отто Каде і позначає спілкування різномовних комунікантів за допомогою посередника, що володіє обома мовами [14, с. 81]. Зауважимо, що переклад є лише одним із видів мовного посередництва, який ще охоплює переказ, реферування (максимальне скорочення обсягу вихідного повідомлення зі збереженням суттєвих елементів змісту) та текстуалізацію інтенцій («Запитайте, як...»; «Дізнайтеся про ...»).

З огляду на викладене вище, можна дійти висновку, що переклад є одним із видів мовного посередництва під час двомовної комунікації, іншими словами, засобом міжмовної комунікації.

Підґрунтям перекладу як згаданого засобу, або типу інтерпретативно породжувального дискурсу як ланки міжлінгвокультурної комунікації, є два різноспрямовані принципи. Перший – відтворення засобами мови перекладу (МП) всіх суттєвих характеристик тексту оригіналу (ТО). Другий – адаптація тексту перекладу (ТП) з огляду на лінгвокультурні особливості сприймання нового адресата. Вважають, що перший принцип успадковано від буквалістського перекладу, а другий – від вільного, які розглядаються як дві головні тенденції розвитку перекладацької думки [10, с. 3-7]. Слід зазначити, що реалізація цих двох принципів породжує певну суперечність, тому перекладач має усвідомлювати необхідність додержання першого чи другого з них, у залежності від ситуації.

Відповідно, перекладач як безпосередній учасник двомовної комунікації застосовує такі вектори поведінки: відтворення семантико-структурних особливостей ТО та пристосування ТП до нового лінгвокультурного сприймання. Успіх двомовної комунікації значною мірою залежить саме від нього, оскільки перекладач реалізує різноманітні функції: комунікативну, ідеологічну, кумулятивну (культурологічну) і навіть коректувальну в спробі створення ТП без вад і недоліків ТО, зумовлених непрофесіоналізмом його автора. Виконуючи будь-яку із цих функцій, перекладач повинен десуб'єктивізувати ТО (вилучити суб'єктивний смисл) та ТП (з урахуванням ознак адресата) з метою адекватної об'єктивізації ТП відповідно до ситуації.

Знаряддям професійної роботи перекладача є мова, а здійснюваний ним переклад – діяльністю із притаманними їй мотивом, метою та системою спрямованих на її досягнення операцій і дій [5, с. 129], результатом якої є вираження однієї думки іншою мовою, тобто ТП адекватний ТО.

Дефініція перекладу як діяльності добре узгоджується із загальним визначенням поняття діяльності як форми активного ставлення до навколишнього середовища, зміст якого полягає в зміні та перетворенні довкілля [4, с. 56]. Акт діяльності, що складається з трьох ланок, розпочинається з мотиву та плану, а завершується досягненням мети; між якими лежить динамічна система дій та операцій [3, с. 26]. Іншими словами, будь-якій діяльності притаманні три сторони: мотиваційна, цільова і виконавча, а також ієрархія мотивів-цілей, коли кожне попереднє завдання-мета є мотивацією вирішення наступного. Окрім

мотиву, мети, дій та операцій, діяльність також характеризується предметом, об'єктом, продуктом та результатом.

Мотивом перекладацької діяльності є необхідність забезпечення процесу міжкультурної комунікації, а метою – забезпечення згаданого процесу. Чинники, що обумовлюють перекладацьку діяльність, відносяться як до діяльності перекладача, так і до комунікативної діяльності інших учасників двомовної комунікації [5, с. 104]. Три окремі види комунікативної діяльності (автора ТО, перекладача та адресата ТП) є взаємопов'язаними і визначають предмет, об'єкт, продукт та результат перекладу. Відповідно, предметом перекладу є думка, на якій ґрунтується висловлення (ТО), об'єктом – текст (дискурс) оригіналу, продуктом – текст (дискурс) перекладу, а результатом – вплив ТП на його адресатів.

Як уже згадували раніше, до складу перекладу як діяльності входять дії та операції. Оскільки процес перекладу відбувається у свідомості перекладача, він не підлягає безпосередньому спостереженню, а отже й точний склад його операцій та дій залишається дискусійним [12]. До того ж, чимало операцій перекладача можуть здійснюватися поза межами актуального усвідомлення. Тому метод порівняння та зіставлення ТО й ТП, залишається одним із найпоширенішим у дослідженнях процес перекладу.

За результатами такого аналізу припускають, що дії перекладача, які пов'язані з відтворенням змісту і структури ТО, можна розподілити на транслювальні та модифікувальні. На думку дослідників [2, с. 116], мета транслювальних дій полягає у максимальному відтворенні в ТП за допомогою засобів МП змісту та структури ТО, включно з функціональними домінантами змісту. Останні розглядаються [2, с. 98] як змістові складники, передача яких є невід'ємною умовою відтворення потенційного регулятивного впливу певного відрізка тексту. Модифікувальні дії позначені відхиленням змістово-структурних рис ТП від ТО, іншими словами – культурною адаптацією ТП до сприймання представниками іншої культури. Цілі модифікувальних дій визначаються [2, с. 104] в залежності від того, на нейтралізацію якого лінгвокультурного бар'єра (всього того, що не дозволило б адресату ТП відреагувати на нього так само, як носій МО на ТО) вони спрямовані. Відповідно, серед модифікувальних дій розрізняють системно-нейтралізуючі, узуально-нейтралізуючі та преінформаційно-нейтралізуючі [2, с. 117].

У моделі, яку розглядаємо [2, с. 120], операції перекладача розподіляють на дві великі категорії: підстановки (за своєю суттю – транслювальні операції) та трансформації. Такий розподіл ґрунтується, з одного боку, на наявності між мовами рис семантичної та структурної схожості – так званих мовних паралелей, а з іншого – на існуванні між ними відмінностей на різних рівнях мовних систем.

У контексті визначення перекладу як діяльності, що зумовлює двомовну комунікацію, виникає питання, чи є переклад видом мовленнєвої діяльності, чи тільки базується на ній [7].

Розгляньмо зміст перекладу з точки зору співвідношення в ньому видів мовленнєвої діяльності. Як відомо, за своєю спрямованістю у процесі спілкування види мовленнєвої діяльності поділяються [6, с. 62] на продуктивні та рецептивні. У кожному виді перекладу наявні як перші, так і другі. Наприклад, у письмовому перекладі використовують читання (рецептивний вид мовленнєвої діяльності) та письмо (продуктивний вид), у перекладі з аркуша – читання

(рецептивний вид) та говоріння (продуктивний вид), у синхронному – аудіювання (рецептивний вид) та говоріння (продуктивний вид). Найскладнішим є усний послідовний переклад, (УПП) із застосуванням перекладацького скоропису. Під час УПП перекладач сприймає ТО на слух (аудіювання – рецептивний вид), одночасно записуючи головний його зміст за допомогою перекладацького скоропису (письмо – продуктивний вид), а потім зчитує записану ним інформацію (читання – рецептивний вид), одночасно озвучуючи ТП (говоріння – продуктивний вид). Таким чином, в УПП задіяні усі чотири види мовленнєвої діяльності, що ставить під великий сумнів намагання визначити переклад як її п'ятий вид.

Згадані сумніви одержали переконливе обґрунтування у працях інших дослідників. В одному з них автор [11] зауважує, що в жодному з видів мовленнєвої діяльності не спостерігається одночасного застосування інших її видів чи їх спрямованість у двох протилежних напрямках. На його думку [11, с. 43], кожен вид мовленнєвої діяльності є або рецептивним, або продуктивним, а в перекладі одночасно застосовуються принаймні два (в УПП – усі чотири) її види, один із яких є рецептивним, а інший – продуктивним. Таким чином, переклад суттєво відрізняється від будь-якого виду мовленнєвої діяльності. За логічним висновком згаданих дослідників [11, с. 44], – переклад має більше схожих ознак із переказом, анотуванням або реферуванням, ніж із будь-яким видом мовленнєвої діяльності. Таким чином, переклад доцільніше розглядати як вид медіації (мовного посередництва), а не як вид мовленнєвої діяльності. Таке тлумачення добре узгоджується й з результатами психологічних досліджень [1, с. 152], з урахуванням яких переклад тлумачиться як особливий розумовий процес, що ґрунтується на мовленнєвій діяльності, але не утворює її особливого виду. Саме у такому змісті розглядається поняття «переклад» у подальшому викладі.

Важливим для глибшого розуміння змісту перекладу є розмежування понять «значення» та «смысл» [9, с. 48-50]. Значення визначається як мовна категорія, що має історично-соціальну природу, тобто значення будь-якої мовної одиниці завжди матиме об'єктивний характер для соціально-культурного суспільства, оскільки значення є соціально закодованою формою суспільного досвіду. Значення пов'язано з обсягом поняття, а смысл – із його змістом. На противагу значенню, смысл становить екстралінгвістичну та суб'єктивну категорію, оскільки є результатом мотиву та мети комунікативної діяльності індивіда в певній ситуації.

На розмежуванні понять «значення» та «смысл» ґрунтується й сучасне тлумачення змісту поняття «переклад». Розвиток теорії перекладу дозволяє зробити висновок, що в процесі перекладу мають перекладатися думки, а не слова, тобто перекладач повинен навчитися сприймати ТО не як певну сукупність слів, а як згустки смыслу, усвідомлюючи взаємовідношення між ними й передаючи їх у ТП відповідно до норм МП та враховуючи комунікативні наміри і соціокультурні відмінності автора ТО й адресата ТП, а також регулятивний комунікативний ефект ТП.

Перекласти – означає передати правильно та повною мірою засобами однієї мови те, що вже було висловлено раніше засобами іншої мови. Як зазначають дослідники [9, с. 74-75], суттєвою ознакою перекладу є саме мета досягнення комунікативної тотожності, тобто максимальної вірності та відповідності концептуальній програмі автора ТО та прийнятності ТП в культурі МП.

Інколи у зв'язку зі спробами розкрити поняття «переклад», виникає питання стосовно різниці між поняттями «переклад» та «інтерпретація». Деякі дослідники [8] пропонують не обмежувати перше формалізованими змінами без звернення до дійсності, що пов'язано із суб'єктивним фактором. На нашу думку, таке твердження є цілком логічним, оскільки поняття «переклад» є ширшим за дослівну заміну ТО мовою перекладу, згадане поняття не існує без урахування ситуації й може включити механізми «інтерпретації» як пошук смислу повідомлення на особистісному рівні.

Ще одним дискусійним аспектом є оцінка ТП – його повноцінність, що стоюється питання перекладності. З одного боку, вона визначається вичерпною передачею смислового змісту ТО та повноцінною функціонально-стилістичною відповідністю йому, а з іншого, практика засвідчує, що такі максималістські вимоги часто заперечують можливість перекладу взагалі. На нашу думку, все залежить від вимог ситуації та потреб адресата. До того ж, не варто забувати, що процес перекладу є пошуком компромісу між його можливими варіантами. Інколи для передачі змісту доводиться жертвувати окремими деталями смислу або стилістичними рисами ТО. У будь-якому разі, ТП завжди характеризується певним ступенем апроксимації, що особливо характерно для усного перекладу, зокрема й УПП.

Узагальнюючи викладене вище, можна зробити висновок, що міжмовний переклад є підвидом родового поняття «переклад» (який також включає в себе внутрішньомовний та міжсеміотичний переклад), що є одним із видів мовного посередництва під час двомовної комунікації, іншими словами, засобом міжмовної комунікації. Перекладач вирішує головну суперечність перекладу – між намаганням відтворити засобами МП усі суттєві характеристики ТО та необхідністю адаптації ТП з огляду на характеристики адресата-носія МП. Переклад є діяльністю із притаманними їй мотивом, метою, системою дій і операцій, предметом, об'єктом, продуктом та результатом. До складу перекладу як діяльності входять транслювальні та модифікувальні дії, а також підстановчі та трансформаційні операції. Переклад є видом медіації (мовного посередництва), а не видом мовленнєвої діяльності. У ТП перекладач повинен передати смисл ТО відповідно до норм МП, враховуючи комунікативні наміри і соціокультурні відмінності автора ТО й адресата ТП, а також регулятивний комунікативний ефект ТП.

Усний переклад характеризується певним рівнем апроксимації стосовно окремих деталей або стилістичних рис ТО, а також його лексичного та граматичного різноманіття. Застосування принципу функціональної відповідності, вірогідно, може бути поширенішим в усному перекладі, так само як і використання інтерпретації загалом.

УПП є видом перекладу, якому притаманні усі його викладені вище ознаки. Враховуючи складність УПП (застосування усіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності і паралельне вживання двох з них на кожному з двох етапів його здійснення), головними завданнями його навчання є переключення свідомості студентів із принципів послівного запису ТО й перекладу на принципи смислового запису і перекладу. Важливим елементом такого навчання є формування здатності розпізнавати елементи головного смислу ТО, фіксувати їх засобами перекладацького скоропису, розпізнавати їх у власних записах і адекватно передавати у ТП.

Перспективою нашого дослідження вважаємо побудову психологічної моделі усного УПП із застосуванням скоропису, виходячи з окреслених вище типових ознак перекладу як засобу міжлінгвокультурної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Беляев Б. В.* Очерки по психологии обучения иностранным языкам / *Б. В. Беляев.* – М. : Просвещение, 1965. – 227 с.
2. *Латышев Л. К.* Перевод: теория, практика и методика преподавания: Учеб. пособие для студ. первод. фак. высш. учеб. заведений / *Л. К. Латышев, А. Л. Семенов.* – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.
3. *Леонтьев А. А.* Язык, речь, речевая деятельность / *А. А. Леонтьев.* – М. : Просвещение, 1969. – 212 с.
4. *Леонтьев А. Н.* Общее понятие о деятельности / *А. Н. Леонтьев* // Основы теории речевой деятельности. – М. : Наука, 1974. – 368 с.
5. *Львовская З. Д.* Современные проблемы перевода: [пер. с исп.] / *З. Д. Львовская.* – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 224 с.
6. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах / [Бігич О. Б., Бражчик Н. О., Гапонова С. В. та ін., під керівн. С. Ю. Ніколаєвої]. – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.
7. *Радчук В. Д.* Протей чи Янус? / *В. Д. Радчук* [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.novamova.com.ua/htm/radchuk/pereklad_4.htm.
8. *Радчук В. Д.* Що таке інтерпретація? / *В. Д. Радчук* [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://radchuk.novamova.com.ua/pereklad_12.htm.
9. *Розенталь Д. Э.* Словарь-справочник лингвистических терминов / *Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова.* – М. : ООО «Издательство Астрель», ООО «Издательство АСТ», 2001. – 624 с.
10. *Селиванова Е. А.* Стратегии и тактики переводчика в диалогической модели вторичной коммуникации / *Е. А. Селиванова* // Вісник Харківськ. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – Серія: «Романо-германська філологія». – 2003. – № 611. – С. 3-7.
11. *Черноватий Л. М.* Методика викладання перекладу як спеціальності : [підручник для студ. вищих заклад. освіти за спец. «Переклад»] / *Л. М. Черноватий.* – Вінниця : Нова Книга, 2013. – 376 с.
12. *Черноватий Л. М.* Принципи складання вправ для навчання галузевого перекладу / *Л. М. Черноватий* // Вісник Сум. держ. ун-ту. – Серія: «Філологічні науки». – 2002. – № 3 (36). – С. 101-105.
13. *Jacobson R.* On Linguistic Aspects of Translation / *R. Jacobson.* – Cambridge : Harvard University Press, Massachusetts, 1959. – 231 p.
14. *Kade O.* Die Sprachmittlung als gesellschaftliche Erscheinung und Gegenstand wissenschaftlicher Untersuchung / *Otto Kade* // Übersetzungswissenschaftliche Beiträge 3. – Leipzig, 1980. – S. 71-197.

ЕВГЕНИЙ ЧЕРВИНКО

СОДЕРЖАНИЕ ПОНЯТИЯ «ПЕРЕВОД» И «УСТНЫЙ ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНЫЙ ПЕРЕВОД» КАК ОБЪЕКТОВ ОБУЧЕНИЯ БУДУЩИХ ПЕРЕВОДЧИКОВ

Обоснован статус межъязыкового перевода как звена межкультурной коммуникации, определены мотив, цель, действия, операции, предмет, объект, продукт и результат перевода как деятельности, показано соотношение между переводом и видами речевой деятельности, обобщено задание переводчика, сформулированы признаки устного перевода как объекта обучения.

Ключевые слова: обучение, межкультурная коммуникация, перевод, виды языковой деятельности, задание переводчика, устный последовательный перевод.

YEVHEN CHERVINKO

THE NOTIONS OF "TRANSLATION" AND "CONSECUTIVE INTERPRETING" WITHIN THE CONCEPTUAL FRAMEWORK OF TRAINING FUTURE INTERPRETERS

The article is aimed at defining the notions of translation and consecutive interpreting within the conceptual framework of training future translators and interpreters. This issue is of great topical value as training prospective translators and interpreters is grounded on a clear definition of the notion of translation as well as its content, constituents, conditions, participants etc.

The *object* of research is translation, whereas the subject is its typical characteristics as a means of cross-cultural communication. The present article maintains that translation is a means of cross-cultural communication, defines the motive, purpose, actions, operations, subject, object, product and the result of translation as an activity, reveals a correlation between translation and kinds of speech activity, spells out an interpreter's task, highlights the characteristics of consecutive interpreting within the conceptual framework of training future translators and interpreters.

Translation as an activity is a means of cross-cultural communication and targeted at producing a message that is embedded in a certain social context. The subject of translation is considered to be a thought, the object – a source text (discourse), the produced text is considered to be a product of translation as an activity and the result of translation is a certain impact on addressees.

Consecutive interpretation is a subtype of the generic notion of translation, which constitutes one of the types of verbal mediation during bilingual communication and is confined to conveying thoughts rather than mere words. Consequently, one of the overriding tasks of training interpreters is training the prospective interpreters' ability to conscientiously switch over from the principle of verbatim shorthand to the principle of notional shorthand and interpretation. Of pivotal importance is also the ability to detect the elements of the main content of the source text, to put them down with the help of interpreter's shorthand, to decode them in shorthanded notes and to adequately relate them in the target text.

The motive for any translation activity is the necessity to provide the process of cross-cultural communication and its aim is to provide the abovementioned process. The translator/interpreter as an immediate participant of the bilingual communication employs the following behavioural vectors: reconstructing semantic and structural specifics of the source text and adapting the target text for a new linguocultural perception. The success of bilingual communication largely hinges on the translator/interpreter who performs various functions: communicative, ideological, cumulative (culturologic) and even corrective, attempting to create a target text devoid of any faults and drawbacks of the source text due to its author's lack of professionalism. While fulfilling any of the above stated functions, the translator/interpreter is supposed to desubjectivise the source text (remove subjective meaning) as well as the target text (with due regard for the addressee's specifics) in order to adequately objectivise the target text according to the situation.

The *prospect* of the research in question is creating a psychological model of consecutive interpretation with the application of shorthand proceeding from the established typical characteristics of translation as a means of cross-cultural communication.

Keywords: *training, cross-cultural communication, translation, kinds of speech activity, interpreter's task, consecutive interpretation.*

Одержано 14.07.2013, рекомендовано до друку 10.09.2013.